

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΕ ΦΟΡΕΙΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ: ΑΝΑΓΚΑΙΟ ΒΗΜΑ Ή ΑΠΟΝΕΝΟΗΜΕΝΟ ΔΙΑΒΗΜΑ;

Δημόκριτος Μπατσούλας, L.L.M., Υποψήφιος Διδάκτωρ, Δικηγόρος

1. Εισαγωγή στην προβληματική

Η τεχνητή νοημοσύνη κάνει αισθητή την παρουσία της σε όλο και περισσότερους τομείς της καθημερινής ζωής. Αναπόδραστα ενισχύεται και η σημασία της στον τομέα του δικαίου. Οι φορείς της τεχνητής νοημοσύνης, οι καλούμενοι και ως αυτόνομοι ή νοήμονες/λογισμικοί πράκτορες¹ (εφεξής πράκτορες) διαθέτουν πλέον την ικανότητα να αναπτύσσουν ευφυή, προσομοιάζουσα στην ανθρώπινη συμπεριφορά δράση, ήτοι δύνανται να προσαρμόζονται στο περιβάλλον στο οποίο ευρίσκονται, λειτουργώντας διαδραστικά με αυτό.² Αποκομίζοντας γνώσεις και εμπειρίες αλλά και αλληλεπιδρώντας με τα ερεθίσματα και τις προκλήσεις που παρουσιάζονται ενώπιόν τους, δύνανται να ενεργούν αυτόνομα, ήτοι να εκτελούν ανθρώπινες εργασίες άνευ, όμως, ανθρώπινης επιρροής. Επί της ουσίας οι πράκτορες (ή και ταυτόσημα οι υπολογιστικές μηχανές) μιμούνται την ανθρώπινη συμπεριφορά, δηλαδή δεν την αναπαράγουν απλώς εν είδη μιας ήδη τελεσθείσας πράξης αλλά μέσω αυτής παράγουν δημιουργικά κάτι νέο.³ Προς έλεγχο της τεχνητής νοημοσύνης (artificial intelligence) μιας υπολογιστικής μηχανής προτάθηκε ως κριτήριο από τον Alan Turing, Βρετανό μαθηματικό και ενός εκ των πρωτεργατών της τεχνητής νοημοσύνης του περασμένου αιώνα, το ακόλουθο τεστ: Ένας άνθρωπος θέτει ερωτήματα σε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή και σε έναν άλλον άνθρωπο, μη γνωρίζοντας σε ποιον απευθύνεται. Εφόσον οι απαντήσεις του υπολογιστή εκληφθούν από τον ερωτώντα ως προερχόμενες από άνθρωπο, τότε ο υπολογιστής λειτουργεί έξυπνα.⁴

Όπως γίνεται εκδήλως κατανοητό, πίσω από κάθε πράκτορα βρίσκεται ένας χρήστης, ο οποίος μέσω του κατάλληλου αλγορίθμου προγραμματίζει τη μηχανή του προς την εκτέλεση ορισμένων οδηγιών και την εκπλήρωση ορισμένων καθηκόντων. Σε περίπτωση πλημμελούς εκτέλεσης των καθηκόντων αυτών και συνεπακολούθως πρόκλησης ζημίας σε τρίτο δύναται να γεννηθεί ευθύνη του πράκτορα ή αποκλειστικά υπεύθυνος είναι ο προγραμματιστής του,⁵

Με το μέχρι σήμερα ισχύον νομοθετικό καθεστώς και με δεδομένη την ελλείπουσα νομική προσωπικότητα των πρακτόρων, πλήρους ευθύνης υπέχει αποκλειστικά ο χρήστης και δημιουργός τους. Το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού

¹ Ernst, Algorithmische Entscheidungsfindung und personenbezogene Daten, JZ 2017, σελ. 1027

² Andrade/Novais/Machado/Neves, Contracting agents: legal personality and representation, Artif Intell Law (2007), σελ. 359

³ Allen/Widdison, Can Computers make contracts?, Harvard Journal of Law & Technology, 1996, σελ. 27

⁴ A. M. Turing(1950) Computing Machinery and Intelligence, Mind49, σελ. 434-435

⁵ Κιτσάκης, Τεχνητή νοημοσύνη και συμβατική διαδικασία, Εφαρμογές Αστικού Δικαίου και Πολιτικής Δικονομίας, Τεύχος 6/Έτος 2018, σελ. 601-603

Κοινοβουλίου της 16.02.2017⁶ έθεσε για πρώτη επί τάπητος το ενδεχόμενο να αναγνωρισθεί ειδική νομική (κατά τα λεγόμενά του, ηλεκτρονική) προσωπικότητα στα πιο εξελιγμένα ρομπότ, ούτως ώστε αυτά να αναγνωριστούν ως φορείς της υποχρέωσης επανόρθωσης της ζημίας που θα προκληθεί από τη δράση τους. Πρόκειται για ψήφισμα αναντίρρηση άκρως πρωτοποριακό, μιας και εισηγείται την χορήγηση νομικής προσωπικότητας σε φορείς που δεν ανήκουν ούτε στα φυσικά, ούτε στα νομικά πρόσωπα.

Υπό ποιές προϋποθέσεις και σε ποία έκταση θα μπορούσαν να θεωρηθούν υποκείμενα δικαίου οι πράκτορες; Ποία είναι τα ζητήματα που αναφύονται σχετικώς εξ απόψεως δογματικής του δικαίου, φιλοσοφίας αλλά και εν γένει δικαιοταξίας; Αυτός είναι ο πυρήνας των αναπτύξεων που θα ακολουθήσουν στα πλαίσια της εν λόγω μελέτης.

2. Δογματικά ζητήματα

Η χορήγηση ικανότητας δικαίου σε μηχανές, μη διαθέτουσες εν τοις πράγμασι τη δυνατότητα να αντιληφθούν τα δικαιώματα και υποχρεώσεις που τους ανατίθενται, εκ πρώτης όψεως χωλαίνει δογματικά. Ο μέσος παρατηρητής θα επεσήμανε την εύλογη αδυναμία των μηχανών προς εκπλήρωση των υποχρεώσεων και απόλαυση των δικαιωμάτων τους ως αποτρεπτικό της αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας λόγο. Ουκ ολίγες είναι, όμως, οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η έννομη τάξη προσπέρασε το φαινομενικό αυτό δογματικό εμπόδιο. Ιστορικά παραδείγματα όπως η αναγόρευση των ζώων σε αυτοτελείς φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων κατά τη Βυζαντινή περίοδο ή η χορήγηση νομικής προσωπικότητας σε ναούς ή και στον ίδιο το Θεό⁷ ενδεχομένως δεν παρουσιάζονται ιδιαίτερος πειστικά, μιας και είτε κρίνονται αναχρονιστικά, είτε είναι προϊόν εννόμων τάξεων που χαρακτηρίζονται για την έλλειψη ωριμότητας των νομοθετικών επιλογών τους.

Ας εξετάσουμε, όμως, την περίπτωση των νομικών προσώπων: δύνανται τα νομικά πρόσωπα να αντιληφθούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που τους ανατίθενται από την έννομη τάξη; Η απάντηση είναι προφανής. Τι οδήγησε, συνεπώς, το νομοθέτη να χορηγήσει νομική προσωπικότητα στα νομικά πρόσωπα; Μα φυσικά η ανάγκη να εξασφαλιστεί η ευθύνη των φυσικών προσώπων που ευρίσκονται και πράττουν πίσω από αυτά προς διαύγεια των εννόμων σχέσεων που συνάπτουν και προάσπιση της ασφάλειας δικαίου.

Κατά την απολύτως κρατούσα άποψη στη θεωρία, τρεις είναι οι προϋποθέσεις για την χορήγηση νομικής προσωπικότητας. Εφόσον μια εξ αυτών συντρέχει (δεν απαιτείται, δηλαδή, να συντρέχουν σωρευτικά) και ύστερα από μια συνολική αξιολόγηση της σκοπιμότητας της χορήγησης της νομικής προσωπικότητας,⁸ το υπό εξέταση <<υποκείμενο>> καθίσταται αυτοτελές υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Αυτογνωσία/ενσυναίσθηση/ αντίληψη (moral authority/entitlement)

⁶ Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 16ης Φεβρουαρίου 2017 με συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με ρυθμίσεις αστικού δικαίου στον τομέα της ρομποτικής (2015/2103(INL))

⁷ Gray, *The Nature and Sources of the Law*, σελ. 40-44

⁸ Kerr, *Providing for Autonomous Electronic Devices in the Uniform Electronic Commerce*, σελ. 24

- Κοινωνικότητα/ικανότητα προσαρμογής στην κοινωνική πραγματικότητα (social capacity/reality)
 - Νομική σκοπιμότητα της χορήγησης (legal convenience /expediency)⁹
- Πληρούν οι υπολογιστικές μηχανές κάποιο εκ των άνωθεν κριτηρίων και εάν ναι, αρκεί αυτό για να κριθούν άξιες αναγνώρισης ικανότητας δικαίου;

α. Αυτογνωσία

Ασφαλές κριτήριο και πλήρως συμβατό με την ικανότητα ανάληψης ευθυνών είναι αυτό της ύπαρξης αυτογνωσίας, ήτοι της ικανότητας να γίνεται αντιληπτή η συμπεριφορά από τον ίδιο τον ενεργούντα αυτή καθώς και των ελατηρίων, εκ των οποίων αυτή εκπορεύεται. Η αυτογνωσία δε θα πρέπει αναγκαία να πηγάζει από μια βιολογική διαδικασία, αλλά μπορεί να στηρίζεται και σε τεχνικές διεργασίες, προϋποτιθεμένης της ομοιότητάς της με την ανθρώπινη σκέψη.¹⁰

Οι μηχανές ασφαλώς δε σκέπτονται με τον ίδιο τρόπο με τον άνθρωπο. Μέσω, όμως, του κατάλληλου προγραμματισμού και με επαναλαμβανόμενη έκθεση στο ίδιο περιβάλλον μιμούνται ανθρώπινες διεργασίες, όπως η αντίδραση στα ερεθίσματα.

Αυτογνωσία σε καμία περίπτωση δε διαθέτουν πάντως. Ακόμη και οι εξυπνότερες εξ αυτών δε λαμβάνουν τις αποφάσεις τους ένεκα προσωπικού συμφέροντος ή προσωπικής εκτίμησης περί ορθότητας της επιλογής τους. Εκτελούν απλώς τα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί, βάσει του προγραμματιστικού τους πλαισίου.¹¹

Συνεπώς, η προϋπόθεση της αυτογνωσίας ελλείπει.

β. Κοινωνικότητα

Αποφασιστικό κριτήριο για την αναγνώριση ικανότητας δικαίου, ίσως σημαντικότερο αυτού της αυτογνωσίας, κρίνεται αυτό της κοινωνικότητας, ήτοι της ικανότητας επαρκούς προσαρμογής στο περιβάλλον λειτουργίας.¹² Μια μηχανή ικανή να πείσει κατά τη λειτουργία της, ότι διαθέτει αυτογνωσία, ακόμα και εάν στην πραγματικότητα δε διαθέτει, είναι, κατά μια ισχυρώς υποστηριζόμενη άποψη, περισσότερη χρήσιμη από έναν φορέα τεχνητής νοημοσύνης που πραγματικά είναι αυτάρκης.¹³

Μέχρι σήμερα πάντως και με δεδομένη την ελλείπουσα συναισθηματική νοημοσύνη οι μηχανές δεν πείθουν για την ύπαρξη αυτογνωσίας τους. Δε δύνανται να διεξάγουν συζήτηση με έναν άνθρωπο, δίχως αυτός να αντιληφθεί τον τεχνητό τους χαρακτήρα. Η επιτυχία στο τεστ του Turing είναι ακόμα στόχος μη πραγματοποιηθείς, δίχως, βέβαια, να προδικάζεται το μέλλον.

Συνεπώς, και το δεύτερο κριτήριο της κοινωνικότητας ελλείπει στην περίπτωση των μηχανών.

γ. Νομική σκοπιμότητα

Για λόγους ασφάλειας δικαίου και προστασίας των συναλλασσομένων κρίνεται επιτακτική η χορήγηση νομικής προσωπικότητας στις μηχανές που αναπτύσσουν δράση στο πεδίο των συναλλαγών.

⁹ Allen/Widdison, Harvard Journal of Law and Technologies, 1996, σελ. 25

¹⁰ Solum, North Carolina Law Review, 1992, 1231

¹¹ Kerr, Providing for Autonomous Electronic Devices in the Uniform Electronic Commerce Act, σελ.25

¹² John, Haftung für künstliche Intelligenz, σελ.378

¹³ A. M. Turing, Computing Machinery and Intelligence, Mind49, σελ. 434-435

Στη σύγχρονη εποχή μηχανές διαπραγματεύονται, συνάπτουν και εκτελούν συμβάσεις (ιδιαίτερα στα πλαίσια του ηλεκτρονικού εμπορίου). Ασφαλώς η συμβατική τους δράση είναι απόρροια της συνεργασίας τους με τον προγραμματιστή τους. Σε περίπτωση παθολογικής εξέλιξης των συμβατικών τους υποχρεώσεων ποιος θα πρέπει να ευθύνεται; Ο χρήστης της μηχανής που της ανέθεσε μέσω του αλγορίθμου ένα καθήκον ή η μηχανή που εξυπηρετώντας το συμφέρον του χρήστη της απρόβλεπτα δεν τήρησε τις συμβατικές της υποχρεώσεις; Η απάντηση χρήζει περαιτέρω επεξεργασίας, εφόσον ληφθεί υπόψη η αυτονομία του πράκτορα και οι απρόβλεπτες εσωτερικές διεργασίες του, οι οποίες πολλάκις παρεκκλίνουν αισθητά από τον αρχικό προγραμματισμό. Ενδεχόμενη νομική προσωπικότητα του πράκτορα θα διαλεύκανε τις πολύπλοκες αυτές σχέσεις του με τον χρήστη του, καθώς και με τους τρίτους.¹⁴

Σε περιπτώσεις μάλιστα αδικοπραξίας του πράκτορα και συνεπακόλουθης ζημίας του τρίτου, η αποζημιωτική ευθύνη θα καταλογιζόταν απευθείας στη μηχανή, γεγονός το οποίο θα διευκόλυνε τον τρίτο προς ικανοποίηση της απαίτησής του.¹⁵

Όπως κατέστη φανερό, λόγοι ασφάλειας δικαίου και προστασίας των συναλλασσομένων προκρίνουν την αναγνώριση νομικής προσωπικότητας των μηχανών.

δ. Αντεπιχειρήματα

Αναγκαία συνέπεια της χορήγησης πλήρους νομικής προσωπικότητας στις μηχανές είναι ότι αυτές δε θα υπέχουν μόνο ευθύνης, αλλά θα απολαύουν και δικαιωμάτων. Δικαιώματα, τα οποία στις πλείστες των περιπτώσεων δε συνάδουν με την φύση τους (επί παραδείγματι τα ατομικά δικαιώματα).¹⁶ Δύσκολα η έννομη τάξη θα ενσωμάτωνε στο οπλοστάσιό της υποκειμενικά δικαιώματα των πρακτόρων.¹⁷

Σχετικώς προτάσσεται από σημαντική μερίδα της θεωρίας η αναγνώριση ατελούς νομικής προσωπικότητας (minor personality), ήτοι περιορισμένης προσωπικότητας, δυνάμει της οποίας, ο πράκτορας θα φέρει μόνο υποχρεώσεις και βάρη αλλά θα στερείται δικαιωμάτων.¹⁸ Πρόκειται για θεωρητική κατασκευή, η οποία προσιδιάζει στο νομικό καθεστώς των ανηλίκων. Όντας άξιοι ιδιαίτερης προστασίας οι τελευταίοι, τους παρέχονται μόνο ορισμένα δικαιώματα, ενώ η έννομη τάξη τους απαλλάσσει από υποχρεώσεις. Η άποψη αυτή συμβαδίζει και με την προτεινόμενη ομοιότητα των πρακτόρων με τα παιδιά. Και οι δύο βρίσκονται σε στάδιο εκμάθησης και προσαρμογής τους στο περιβάλλον και δεν είναι σε θέση να λάβουν αυτοτελώς αποφάσεις. Και ναι μεν γίνεται δεκτό ότι οι ανήλικοι χρήζουν ιδιαίτερης προστατευτικής νομικής μεταχείρισης, ισχύει το ίδιο και για τους πράκτορες;

Παντελής έλλειψη δικαιωμάτων θα προσέκρουε ενδεχομένως και στη δημοκρατική αρχή, η οποία επιτάσσει την χορήγηση ενός minimum προστασίας σε κάθε υποκείμενο της έννομης τάξης. Σε κάθε περίπτωση θα απαιτείτο για τη θέσπισή της ειδική ρύθμιση εκ μέρους του νομοθέτη.¹⁹

¹⁴ Allen/Widdison, Harvard Journal of Law and Technologies, 1996, 25

¹⁵ Kerr, Providing for Autonomous Electronic Devices in the Uniform Electronic Commerce Act, σελ.26

¹⁶ Freitas, Student Lawyer, January 1985, 54

¹⁷ Santoro/Onida/Romano, Cri, 2004, 104

¹⁸ Narayanan, Can Computers have legal rights, 52

¹⁹ Kerr, Providing for Autonomous Electronic Devices in the Uniform Electronic Commerce Act, σελ.27

Άκρως δυσχερές κρίνεται το ζήτημα της ταυτοποίησης του δρώντος πράκτορα. Λόγω της τεχνικής δομής του είναι δύσκολο να εξακριβωθεί κάθε φορά, εάν λειτουργεί ως hardware ή απλό λογισμικό (software). Πόσο μάλλον όταν αυτά τα δύο είναι διαχωρισμένα και ελέγχονται από διαφορετικούς χρήστες.²⁰ Η έλλειψη κατοικίας δημιουργεί προβλήματα, κυρίως αναφορικά με δικονομικής φύσεως ζητήματα, όπως η εύρεση της αρμοδιότητας του δικαστηρίου, η παθητική του νομιμοποίηση, κλπ. Πράκτορες με ικανότητα αναπαραγωγής ή και άμεσης εξαφάνισης οξύνουν ακόμη περισσότερο το πρόβλημα της ταυτοποίησης.²¹ Πρόβλημα, ασφαλώς, το οποίο ανακύπτει και στην περίπτωση των νομικών προσώπων. Και αυτά δύνανται να μεταβάλουν την έδρα τους ή τις περιουσιακές τους σχέσεις σε σύντομο χρονικό διάστημα.²² Η δυσχερής ρύθμιση ζητημάτων καίριας σημασίας, όπως η έναρξη και η λήξη της νομικής προσωπικότητας, η κληρονομική τους διαδοχή και η ακριβής έκταση της ευθύνης τους καθιστούν εν αμφιβόλω την ανάγκη για αναγνώριση νομικής προσωπικότητας στις μηχανές.

3. Φιλοσοφικά/ηθικά ζητήματα

Είναι δεδομένο ότι η χορήγηση πλήρους νομικής προσωπικότητας στις μηχανές θα οδηγήσει σε ένα νομικό καθεστώς προστασίας τους ισάξιο με αυτό των φυσικών ανθρώπων. Εκ φιλοσοφικής και ηθικής απόψεως θα μπορούσε κάτι τέτοιο να γίνει αποδεκτό;

α. Φόβος για <<μπαράζ>> δικαιωμάτων σε τεχνητά μορφώματα

Η αναγνώριση της νομικής προσωπικότητας των μηχανών ίσως ανοίξει τον ασκό του Αιόλου αναφορικά με την αναγνώριση δικαιωμάτων και σε άλλα ανθρώπινα δημιουργήματα. Συναφής παρουσιάζεται εν προκειμένω η διάκριση μεταξύ τεχνητής νοημοσύνης και τεχνητής ζωής.²³

Πρωταρχικός σκοπός της τεχνητής νοημοσύνης είναι η δημιουργία έξυπνων <<αντικειμένων>>, τα οποία μέσω του κατάλληλου προγραμματισμού εκτελούν τα καθήκοντά τους. Απαιτείται, δηλαδή, μια βάση δεδομένων, μέσω της οποίας οι φορείς της τεχνητής νοημοσύνης θα αντλούν πληροφορίες και θα ενεργούν στο περιβάλλον για το οποίο προορίζονται.

Η τεχνητή ζωή αντιθέτως αποσκοπεί στη δημιουργία μηχανών, οι οποίες θα μαθαίνουν από την ίδια τη συμπεριφορά τους. Επαναλαμβάνοντάς την και ανταλλάσσοντας πληροφορίες με το περιβάλλον τους, γίνονται όλο και εξυπνότερες. Σε κάποιο σημείο αυτονομούνται πλήρως από τον χρήστη τους.²⁴

Η κυριότερη και πιο πολυσυζητημένη έκφανση της τεχνητής ζωής είναι ο τεχνητός άνθρωπος. Πρόκειται για ένα ρομπότ, το οποίο επί της ουσίας δε θα διαφέρει από τον άνθρωπο. Θα διαθέτει αυτογνωσία, κριτική ικανότητα, κοινωνική προσαρμοστικότητα και ηθική.²⁵ Σενάριο άκρως αμφιλεγόμενο και συνάμα γοητευτικό.

Νομική προσωπικότητα των φορέων της τεχνητής νοημοσύνης θα ισοδυναμούσε και με μελλοντική χορήγηση αυτής στον τεχνητό άνθρωπο. Όχι

²⁰ Allen/Widdison, Harvard Journal of Law and Technologies, 1996, 25

²¹ Sartor, Agents in Cyberlaw, LEA, 2002, σελ.8

²² Kerr, Providing for Autonomous Electronic Devices in the Uniform Electronic Commerce Act, σελ.27

²³ Zankl, Juristische Aspekte Künstlicher Intelligenz, σελ.2

²⁴ Kinnebrock, Künstliches Leben, Anspruch und Wirklichkeit, σελ.124

²⁵ Schweighofer, Vorüberlegungen zu künstlichen Personen, σελ.45

απαραίτητα, αλλά σίγουρα θα συνέτεινε σε αυτή. Οι διαφορές μεταξύ των δύο έγκεινται αμιγώς στο μεγαλύτερο βαθμό ευφυΐας του τελευταίου.

Η νομική εξίσωση των ανθρώπων με τα ρομπότ αναντίρρητα γεννά προβληματισμούς και τείνει από τη σκοπιά της φιλοσοφίας να απορριφθεί μιας και παραγνωρίζει την ανωτερότητα του ανθρώπου. Κρύβει ασφαλώς και τον φόβο του ανθρώπου ότι τα δικαιώματά του θα περιέλθουν σε δεύτερη μοίρα.

β. Επί τα χείρω μεταβολή της νομικής κατάστασης του ανθρώπου

Αιτίαση κατά της χορήγησης νομικής προσωπικότητας στις μηχανές συνιστά και ο ισχυρισμός ότι αυτή θα συντελέσει στην χειροτέρευση της θέσης των φυσικών προσώπων στην έννομη τάξη, μιας θέσης, ασφαλώς, ιδιαίτερας προνομιακής. Πρόκειται για ισχυρισμό όχι ιδιαίτερα πειστικό, μιας και ο άνθρωπος, δίχως να υπόκειται πνευματικά ή σωματικά σε κάποιο ρομπότ, θα συνεχίσει να καθορίζει μόνος του τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του.²⁶

Σε όλα τα κράτη ο άνθρωπος αναγνωρίζεται ως το σημαντικότερο υποκείμενο δικαίου και ως ο ρυθμιστής της κοινωνικής πραγματικότητας. Βάναυσοι περιορισμοί στην ελευθερία του, όπως το καθεστώς της δουλείας, ανήκουν στο παρελθόν ανεπιστρεπτί. Η πρωτοκαθεδρία του ανθρώπου δεν αμφισβητείται σε καμία περίπτωση, απαιτείται, όμως, να γίνει μια κάποια αναπροσαρμογή της βάσει της νέας πραγματικότητας που διαμορφώνεται με την ολοένα και αυξανόμενη συμμετοχή των ρομπότ στην καθημερινή ζωή. Αρχές – θεμέλια για το κράτος δικαίου και τη δημοκρατική αρχή, όπως η αξία του ανθρώπου και η αρχή της ισότητας, θα εξακολουθήσουν να αναπτύσσουν πλήρη ισχύ.

Η νομική προσωπικότητα των ρομπότ θα είναι προϊόν της βούλησης της έννομης τάξης. Η τελευταία είναι ελεύθερη και να την ανακαλέσει, εφόσον κρίνει, ότι εξυπηρετούνται σκοποί καθ' όλα αλλότριοι σε σχέση με τους επιδιωκόμενους. Εις το διηνεκές ισχύει μόνο η ικανότητα δικαίου των φυσικών προσώπων. Και εφόσον αυτά είναι εν τοις πράγμασι που λαμβάνουν και τις αποφάσεις, ο φόβος χειροτέρευσης της θέσης τους κάθε άλλο παρά εύλογος κρίνεται.

γ. Οι 3 αρχές της ρομποτικής ως πυξίδα

Η λειτουργία των ρομπότ στην υπηρεσία του ατόμου πραγματώνεται εναργώς διά των 3 αξιωμάτων της ρομποτικής, όπως αυτά διατυπώθηκαν από τον Asimov:

1. Ένα ρομπότ δεν επιτρέπεται ποτέ να τραυματίσει άνθρωπο ή δια της αδράνειας του να επιτρέψει τη ζημία ενός ανθρώπου.
2. Ένα ρομπότ πρέπει να υπακούει στις βουλές των ανθρώπων.
3. Ένα ρομπότ υποχρεούται σε αυτοσυντήρηση.²⁷

Τα αξιώματα αυτά σηματοδοτούν την πλήρη υποταγή των ρομπότ στη βούληση του ανθρώπου. Υπόκεινται άνευ αιρέσεων στον έλεγχο του και δε δύνανται να ασκούν εξουσία προς όφελός τους.

Τα άνωθεν αξιώματα είναι περιγραφικής φύσης. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στα πλαίσια του προγραμματισμού και να ενεργούν ως υπέρτερο δόγμα *erga omnes*.²⁸

²⁶ John, Haftung für künstliche Intelligenz, σελ.387

²⁷ Asimov, Robot Dreams, σελ.82

²⁸ Schweighofer, Vorüberlegungen zu künstlichen Personen, σελ.45

δ. Διάκριση μεταξύ οντολογικής υποκειμενικότητας και νομικής υποκειμενικότητας

Η έννομη τάξη, όπως αναλύθηκε, απονέμει ικανότητα δικαίου σε μορφώματα, παρότι αυτά δε διαθέτουν υλική υπόσταση, όπως επί παραδείγματι στα νομικά πρόσωπα. Αλλά και αντιθέτως, όντα με υλική υπόσταση, όπως τα ζώα, στερούνται νομικής προσωπικότητας. Η βασική διαφορά μεταξύ της οντολογικής και της νομικής υποκειμενικότητας συναντάται στις ιδιοκτησιακές σχέσεις, όπου τα όντα άνευ νομικής προσωπικότητας υπόκεινται πάντοτε στον έλεγχο αυτών με νομική προσωπικότητα.²⁹

Ποιες είναι, όμως, από φιλοσοφική σκοπιά οι διαφορές μεταξύ ανθρώπων και μηχανών; Ερώτημα μείζονος σημασίας, ώστε να διευκρινισθεί αν απαιτείται διαφορετική νομική μεταχείριση μεταξύ τους. Επί της ουσίας θα πρέπει να εξετασθούν οι διαφορές μεταξύ ανθρώπινης και τεχνητής νοημοσύνης.

Ο Turing δέχεται ότι κοινό σημείο των ανθρώπων και μηχανών είναι η ικανότητά τους να σκέφτονται. Η μόνη διαφορά τους συνίσταται στο ότι η ανθρώπινη σκέψη πηγάζει εκ του εγκεφάλου, ο οποίος αποτελείται από σάρκα και κόκκαλα. Η τεχνητή νοημοσύνη, αντίθετα, είναι απόρροια της κατάλληλης αναλογίας μεταξύ ενέργειας και μετάλλου.³⁰

Κατά μια άλλη άποψη, υφίσταται οντολογική διαφορά μεταξύ ανθρώπων και μηχανών. Η τεχνητή νοημοσύνη δεν είναι τίποτε άλλο από ένα πιστό αντίγραφο της ανθρώπινης νοημοσύνης και οι μηχανές απλώς προσομοιώνουν και αναπαράγουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Για να γίνει λόγος περί πραγματικής νοημοσύνης, ρόλο διαδραματίζει αμιγώς η οργανική δομή και όχι η λειτουργία της νοημοσύνης.³¹

Κατά το Γερμανό βιολόγο J. von Uexküll, τα ανθρώπινα όντα ενεργούν σύμφωνα με μια αυξανόμενη κατά τη διάρκεια της ζωής τους βάση αντιδράσεων. Περιέχουν κανόνες λειτουργίας και απαρτίζονται από κύτταρα, τα οποία επιτρέπουν την ανάπτυξη και την αυτοθεραπεία. Οι μηχανές, αντιθέτως, είναι γενετικά προκαθορισμένες από τον άνθρωπο και η συμπεριφορά τους με την πάροδο των ετών δεν αλλάζει ουσιωδώς, απλώς εμπλουτίζεται ως ένα βαθμό μέσω της αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον τους.³²

Αυτή η αφηρημένη νοημοσύνη των ανθρώπων είναι και αυτή που τους καθιστά τόσο ιδιαίτερους. Συνθέτες νοητικές διεργασίες λαμβάνουν χώρα στο ανθρώπινο σώμα. Παράλληλα, διαθέτουν και έντονη συναισθηματική νοημοσύνη. Τα συναισθήματα, εν τέλει, είναι και η κυριότερη διαφορά τους με τις μηχανές. Η συναισθηματική πτυχή της ανθρώπινης νοημοσύνης δε μπορεί ασφαλώς να ενσωματωθεί σε έναν αλγόριθμο και να αποτελέσει εντολή προς τις μηχανές, μιας και οι ακριβείς διεργασίες στον εγκέφαλο για την παραγωγή συναισθημάτων παραμένουν ακόμα άγνωστες.³³

4. Δικαιοπολιτική θεώρηση

²⁹ John, Haftung für Künstliche Intelligenz, σελ.389

³⁰ Turing, Mind, 1950, 433-460

³¹ Searle, Behavioral and Brains Sciences, 1980, 417-457

³² Uexküll, Theoretische Biologie

³³ Elmi, Law and Artificial Subjectivity, LEA, 2004, 55

Στο νομοθέτη εναπόκειται η απόφαση περί χορήγησης νομικής προσωπικότητας στις μηχανές. Η ακριβής μορφή και το εύρος αυτής θα καθοριστούν δια τυπικού νόμου.

Δογματικά και πρακτικά πρόσφορη επιλογή θα ήταν η διαμόρφωση μιας νομικής προσωπικότητας, η οποία θα εκτείνεται στα απαραίτητα δικαιώματα (σύναψη συμβάσεων προς όφελος του χρήστη τους) και υποχρεώσεις (ευθύνη σε περίπτωση παθολογικής εκπλήρωσης της σύμβασης αυτής).³⁴ Παντελής έλλειψη δικαιωμάτων θα ήταν, όπως αναλύθηκε, προβληματική.

Το ζήτημα της δυσχερούς ταυτοποίησης και εύρεσης του ευθυνόμενου πράκτορα αντιμετωπίζεται ευχερώς με τη θέσπιση του εξής κανόνα: κάθε πράκτορας θα υπόκειται νομικά σε έναν μόνο χρήστη. Κατά αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για το Γ.Ε.ΜΗ, μια σκέψη θα ήταν και η δημιουργία ενός μητρώου, στο οποίο υποχρεωτικώς θα καταγράφονται όλοι οι πράκτορες κατά την έναρξη της λειτουργίας τους. Πλήρης καταγραφή των στοιχείων τους, όπως η κατοικία του χρήστη τους, θα λαμβάνει χώρα.³⁵

Το ζήτημα της ευθύνης των ρομπότ απασχολεί ιδιαίτερα. Πριν την έναρξη της λειτουργίας τους και προς ασφάλεια αυτών που πρόκειται να συναλλαχθούν μαζί τους μελλοντικά, δύναται να καθοριστεί νομοθετικά ένα ελάχιστο ποσό ευθύνης των ρομπότ, το οποίο θα καταπέσει σε περίπτωση παράβασης των υποχρεώσεών τους.³⁶ Το ποσό αυτό προτείνεται να λάβει τη μορφή εγγυητικής επιστολής, την οποία θα καταθέτει ο χρήστης τους πριν τα θέσει σε λειτουργία. Δύναται να αυξηθεί ελεύθερα κατά τη βούληση του χρήστη, ώστε αυτός διά μιας υψηλότερης εγγυητικής επιστολής να καταστήσει ελκυστικότερες προς τους τρίτους τις συναλλαγές με το ρομπότ του.³⁷

Δέον θα ήταν ο χρήστης να υπέχει επικουρικής ευθύνης σε περίπτωση συμβατικής ή εξωσυμβατικής ευθύνης του πράκτορα του. Καρπώνεται τα οφέλη της δράσης του ρομπότ του και εξ αυτού του λόγου θα πρέπει ευθύνεται και για ένα τμήμα της οφειλόμενης στη δράση του ζημίας. Αποκλειστική ευθύνη του θα συνιστούσε υπέρμετρη επιβάρυνσή του κατά παράβαση της αρχής της αναλογικότητάς, ενώ πλήρης αποκλεισμός της θα οδηγούσε σε ανεπιεική αποτελέσματα για τους τρίτους.³⁸

Μια ακόμη σκέψη είναι και η θεσμοθέτηση της ποινικής ευθύνης των ρομπότ. Αυτή θα συνίσταται είτε στην επιβολή χρηματικής ποινής, η οποία θα εισπράττεται από την κατατεθείσα εγγυητική επιστολή, είτε σε περίπτωση σοβαρών παραβάσεων θα μπορούσε να φθάσει και μέχρι στην ολική καταστροφή του ρομπότ.³⁹

5. Συμπέρασμα

Το διακύβευμα της εισαγωγής της νομικής προσωπικότητας των ρομπότ στην έννομη τάξη δεν είναι άλλο από την άμβλυνση της ανασφάλειας που δημιουργείται στις συναλλαγές από τη δράση τους. Ύστερα από μια συνολική εξέταση και αξιολόγηση των επιμέρους πτυχών του ζητήματος ο σκοπός αυτός φαίνεται ότι θα εξυπηρετηθεί διά μιας τέτοιας μεταβολής. Τουλάχιστον σε

³⁴ John, Haftung für Künstliche Intelligenz, σελ.395

³⁵ Wettig/Zehender, The Electronic Agent: A Legal Personality under German Law?, LEA, 2003, 97

³⁶ Solum, North Carolina Law Review, 1992, 1231

³⁷ Lerouge, John Marshall Journal of Computer and Information Law, 2000, 43

³⁸ Wettig/Zehender, Artificial Intelligence and Law, 2004, 111

³⁹ Solum, North Carolina Law Review, 1992, 1231

πολύ ικανοποιητικότερο βαθμό από ό,τι εξυπηρετείται μέχρι σήμερα. Εναπόκειται μόνο στον νομοθέτη να προβεί στις κατάλληλες σταθμίσεις και να ρυθμίσει προσεκτικά και διεξοδικά όλα τα ζητήματα που θα ανακύψουν στην πράξη.